

ERICÁCEAS GALEGAS

Texto: Henrique Niño Ricoi

Ilustracións: Luís Ignacio Niño Ricoi

Moitas ericáceas son usadas como arbustos ornamentais, a máis importante delas posiblemente sexa Rhododendron, xénero non autóctono de Galicia pero que pode verse a miúdo cultivado en parques e xardíns. Erica e Calluna son outros xéneros que actualmente están adquirindo unha grande importancia en xardinería.

As bagas de algunha das especies son comestibles e, por elo, se cultivan nalgúnhas partes do mundo. Outras son tóxicas para o home e o gando.

A madeira de outras aínda ten importancia en moitos países como combustible ou para ebanistería. En Galicia tivo esos usos no pasado.

Ericáceas é unha familia moi numerosa constituída principalmente por arbustos sempre verdes. Comprende uns 100 xéneros e cerca de 3.000 especies distribuídas por todo o mundo, excepción feita de gran parte de Australia.

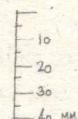
Case todos os membros desta familia viven en solos ácidos e moitos dependen dunha micorriza (asociación simbiótica cun fungo) para o seu correcto desenvolvimento. Algúns son característicos de solos turbosos.

A maioría das especies son arbustivas, podendo chegar algunha a ser unha pequena árbore. As follas son sempre simples e sen estípulas, xeralmente alternas e a miúdo persistente; as de algúns xéneros presentan adaptacións aos ambientes secos, adoptando forma acicular ou enrolando as marxes para diminuir a superficie de evaporación.

As flores, que se poden presentar en grupos ou solitarias, son xeralmente regulares, con cáliz de 4-5 sépalas e corola con 4-5 pétalas soldadas nunha soa peza en forma de tubo, ola ou campá. O froito normalmente é unha cápsula ou unha baga.

Desta familia en Galicia podemos atopar cinco xéneros distintos: Erica, Arbutus, Calluna, Daboecia e Vaccinium. Do primeiro destes xéneros xa tratamos no número 10 de CERNA, do resto imos tratar nesta ocasión.

Para distinguirmos entre si os diferentes xéneros, pode ser de utilidade a seguinte clave que adaptamos de Flora Ibérica.

ERBUDO - *Arbutus unedo*

Setembro 94

Follas opostas ou verticiladas, corola que permanece seca na flor despois da fecundación

Follas opostas, cáliz petaloideo máis grande que a corola *Calluna*
Follas verticiladas, cáliz máis pequeno que a corola *Erica*

Follas esparexidas, corola que cae despois de fecundación

Ovario ínfero (en apariencia por debaixo da flor) *Vaccinium*
Ovario súpero (dentro da flor)

Pequena árbore, froito carnoso, follas de 8 x 7 cm *Arbutus*
Arbusto pequeno, froito seco, follas de 1 x 0,5 cm *Daboecia*

ARBUTUS UNEDO L.

(de *arbutus*: diminutivo de *arbor*: árbore, por ser unha arboriña, ou de *arboix*: áspero, pola rugosidade dos seus froitos; *unedo*: *unum*: un e *edo*: comer (*comer un*)).

érbedo; madroño.

- Arbusto ou pequena árbore de ata 12 m. Tronco de cortiza delgada, parda-avermellada, gretada e caediza en placas cando vella. Copa ovoide.

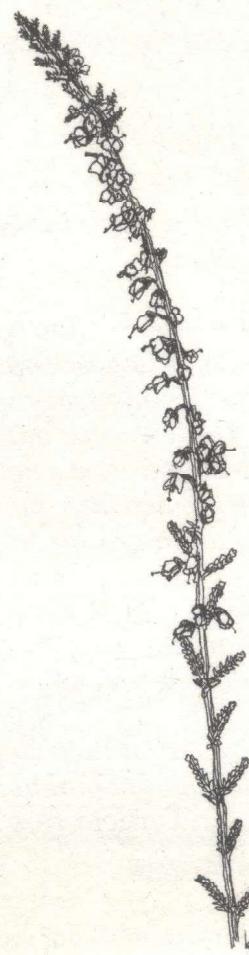
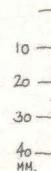
- Follas persistentes, simples, oblango-lanceoladas, de 4-11 cm, coriáceas, lustrosas e de marxe serrada.

- Flores de corola branca-verdosa, urceolada (en forma de ola), de aproximadamente 1 cm, en grupos colgantes ó final das ramas.

- Froito globoso, granuloso, de 10-20 mm, primeiro verde, despois amarelo e finalmente escarlata ou vermeillo escuro.

Florece a finais do outono e madura no outono seguinte, coincidindo coa nova floración. Especie mediterránea, en Galicia pódese atopar na provincia de Ourense e sur de Lugo.

As follas e a cortiza son astrinxentes. As follas tamén antisépticas. Utilízanse, polo tanto, para combater diarreas e disenterías en cocemento de follas secas ou de cortiza. Os froitos son comestibles, pero pouco saborosos ao padal, a non ser que se coman máis que maduros, pois así amolecen e se volven más doces, pero se son comidos en demasia poden chegar a emborrachar e producir dor de cabeza. De aí o de comer un.

CALLUNA VULGARIS (L.) HULL

(do grego *kallunó*: barrer, por ser utilizado antano na confeción de vasoiras.)

queiruga; brecina

- Arbusto de 15-80 cm, con caules erectos, moi ramificados. Follas de 2,5-3,5 mm, imbricadas e dispostas en catro filas.

- Flores numerosas con brácteas semellantes ás sépalas. Estas petaloideas, de 3-4 mm, rosadas ou raramente brancas. Corola acampanada de 2-3 mm, rosada.

- O froito é unha cápsula de forma globosa, de 1-2,5 mm, con numerosas sementes.

Florece entre setembro e novembro. Habita en matogueiras secas e bosques claros de solo ácido de toda Galicia.

Tense utilizado como diurética, especialmente indicada contra as inflamacións da vexiga urinaria, utilizada en cocemento de ramas tenras con ou sen flores. Nalgúns zonas de Alemania utilizan as follas desecadas en lugar do té.

DABOECKIA CANTABRICA (HUDS.) K.KOCH [D. polyfolia (Juss.) D.Don; Bryanthus polifolius (Juss.) Merino]

(*daboeckia*: dedicado ao santo irlandés Daboeck; *cantabrica*: por ser característica de Cantabria e territorios próximos).

queiruga maior, tamborela

- Arbusto de 20-50 cm, con caules decumbentes ou ascendentes.

QEIRUGA MAIOR. *Daboeckia cantabrica*
Xile 1994

- Follas de 10-14 mm, entre ovais e lanceoladas, coas marxes reviradas, brancas polo envés.

- Flores colgantes en grupos de 6-15, con sépalas de 2-3 mm. Corola de 10-15 mm en forma de ola, púrpura avermellada, rara vez branca.

- O froito é unha cápsula, que se abre por catro valvas, con numerosas sementes.

Florece de xuño a outubro. Habita en matogueiras, bosques e lugares rochosos de solo ácido de toda Galicia.

VACCINIUM MYRTILLUS L.

(de vacca: baga, polo seu froito; e myrtus: nome latino da mirta, planta coa que ten gran similitude, sobre todo co seu froito) arandeira; arándezano

- Arbusto erecto de 15-40 cm, con caules moi ramificados, decumbentes e radicantes.

- Follas de 15-30 x 15 mm, membranosas, caducas, ovadas, agudas, de borde serrado.

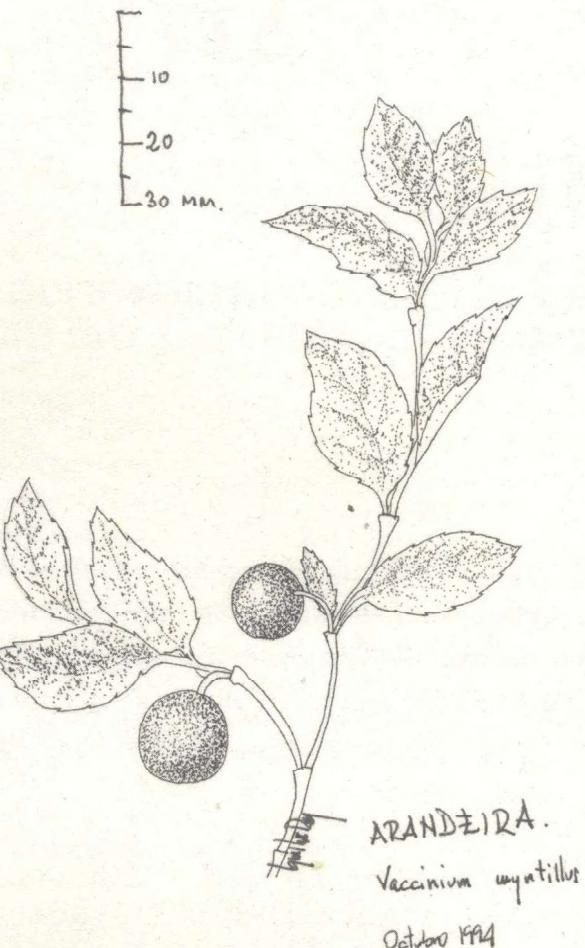
- Flores, que aparecen nas axilas das follas, viradas cara abaixo, con cáliz acampanado de 2 mm, corola de 4-6 mm en forma de ola globosa, branca esverdeada ou tintada de rosa.

- O froito é unha baga globosa de 6-10 mm, negra violácea, de sabor doce.

Florece en maio e xuño. Os froitos maduran de xullo en adiante. Habita en matogueiras e bosques de solos ácidos, por encima dos 900 m de altitude.

É planta astrinxente e antiséptica á que tamén se lle atribúen propiedades antidiabéticas. En medicina popular tense utilizado, sen fundamento, contra outras moitas doenças. Utilízase en infusión de follas trituradas ou en cocemento dos froitos. Tamén, para regularizar as funcións intestinais, tómanse os froitos frescos en cantidade.

Nas maiores alturas de Galicia, por encima dos 1.700 m, pódese atopar a arandeira moura (*Vaccinium uliginosum* L.), facilmente distingüible da arandeira común por ter as follas enteiras (non serradas) e de ápice obtuso (non agudo). Hai que ter moito coidado con esta arandeira pois seus froitos comidos en cantidade poden producir dor de cabeza e vómitos.

BIBLIOGRAFÍA

- AMARAL FRANCO, JOAO do (1.984).- Nova Flora de Portugal, vol II. LISBOA.
- CASTROVIEJO, S. e col. (ed.) (1.993).- Flora Iberica, vol. IV. Real Jardín Botánico. C.S.I.C. MADRID.
- FONT QUER, P. (1.985).- Diccionario de Botánica. Ed. Labor. BARCELONA.
- FONT QUER, P. (1.992).- Plantas medicinales. Ed. Labor. BARCELONA.
- GARCÍA, X.R. (1.991).- Guía das plantas con flores de Galicia.- Ed. Xerais de Galicia. VIGO.
- HEYWOOD, V.H. (1.985).- Las plantas con flores. Ed. Reverté. BARCELONA.

PEQUENO GLOSARIO BOTÁNICO

- **alternas:** disposición das follas illadas no caule. Sinónimo de espaxeixadas.

- **ascendente:** dise do caule que se tomba ó principio, para máis tarde levantarse sobre a base tombada.

- **árboe:** planta perenne de caule leñoso que, levantándose do solo, se ramifica a determinada altura, alcanzando polo xeral un tamaño de máis de 5 m; con menos desa talla denominase arboriña.

- **arbusto:** vexetal leñoso de non máis de 5 m sen un tronco preponderante, por ramificarse dende a base.

- **autóctono:** propio do país, onde medra salvaxe, sen necesidade de coñados culturais.

- **baga:** froito carnoso e zumoso, co endocarpo tamén carnoso, xeralmente arredondado e de cores rechamantes.

- **bráctea:** folla transformada, situada nas proximidades da flor de forma, cor, tamaño e consistencia variables.

- **coriáceo:** de consistencia e aspecto do coiro, o contrario é membranoso.

- **decumbente:** dise do que está inclinado, principalmente os caules, deitados ou con tendencia a botarse sobre o solo. É sinónimo de procumbente.

- **erecto:** de posición vertical, ou próximo a ela.

- **estípulas:** órganos foliáceos situados na base do pecíolo das follas, case sempre laminares. Poden ser verdes e moi parecidas ás follas ou ser totalmente distintas. Como función parecen ter a da protección da folla cando é nova.

- **imbricadas:** dise das follas que están tan próximas que chegan a cubrirse polos bordes, como as tellas nun tellado.

- **opostas:** que se acham dúas en cada nó, unha fronte á outra.

- **símbiose:** vida en común de dúas especies con beneficio mutuo.

- **radicante:** que bota raíces. Caule que sendo decumbente ou rastreiro bota raíces nos nós que están en contacto co solo e arraiga neles.

(Para cápsula, lanceolada, oblongo, ovado, oval, ovoide e verticiladas, ver Glosario no número 10 de Cerna, páxina 14).